

GYVIEJI ARCHYVAI

Rytoj – Juodojo kaspino diena

KGB archyvas leis susipažinti su Lietuvos disidentų veikla

Artėjant Juodojo kaspino dienai, Lietuvos ypatingasis archyvas pristato Lietuvos laisvės lygos „Moralinį ultimatumą Sovietų sąjungos vyriausybei“ – archyvo KGB dokumentų skaitykloje Vilniuje jau galima patyrinėti ir šį dokumentą, ir sovietų okupuotų Baltijos šalių disidentų pasirašytą memorandumą, ir Lietuvos laisvės lygos vadovų nuotraukas

„Moralinis ultimatumas Sovietų sąjungos vyriausybei“ ir 45 pabaltijiečių pasirašytas memorandumas išliko Antano Terlecko, Juliaus Sasnausko ir Algirdo Statkevičiaus KGB bylose. Terlecko vadovauta Lietuvos laisvės lyga buvo viena pirmųjų organizacijų, pradėjusi viešai skelbti slaptuosius Sovietų

Sąjungos ir Vokietijos protokolus dėl Baltijos valstybių pasidalijimo.

„Kitais metais mes minėsime Lietuvos Laisvės lygos įsteigimo 40–metį. Lietuvos laisvės lyga buvo pati radikaliausia neginkluota antisovietinio pasipriešinimo organizacija. Jos įkūrėjas yra Laisvės premijos laureatas A.

Terleckas. Ši organizacija yra mums reikšminga, svarbi tuo, kad ji kėlė viešai Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo klausimą, reikalavo paskelbti Molotovo ir Ribentropo 1939–ųjų metų slaptuosius susitarimus ir panaikinti jų padarinius Lietuvai“, – sakė Lietuvos ypatingojo archyvo LKP dokumentų skyriaus vedėja Nijolė Maslauskienė.

Artėjant sovietų ir nacių suokalbui 40–mečiui, 1979–aisiais, Lietuvos laisvės lygos aktyvistai išplatino 80–ies mašinraščio puslapių „Moralinį ultimatumą Sovietų sąjungos vyriausybei“ ir „Baltijos chartija“ kartais vadinamą 45 pabaltijiečių memorandumą, pasirašytą Lietuvos, Latvi-

Juodojo kaspino diena – atmintina diena, Lietuvoje minima rugpjūčio 23 d.

1939 m. rugpjūčio 23 d. Maskvoje Vokietijos užsienio reikalų ministras J. Ribentropas ir TSRS užsienio reikalų liaudies komisaras V. Molotovs pasirašė abiejų šalių nepuolimo pakta, kuris turėjo įtakos Antrojo pasaulinio karo pradžiai. Paktas panaikino ir Baltijos šalių, taip pat ir Lietuvos, nepriklausomybę. Papildomuose slaptuose protokoluose Estija ir Latvija buvo priskirtos TSRS, o Lietuva palikta Vokietijai. Rugsėjo 28 d. J. Stalinas ir A. Hitleris pasirašė antrašį Vidurio Europos padalijimo akta, pagal kurį Lietuva atiduota TSRS.

1989 m. rugpjūčio 23 d., prisimindamas Ribentropo–Molotovo pakta, atėmusį Baltijos šalių nepriklausomybę, Lietuvos sąjūdis surengė akciją „Baltijos kelias“. Akcijos metu Lietuvos, Latvijos ir Estijos gyventojai (apie 2 mln.) susikibdami rankomis sudarė gyvą grandinę per Baltijos valstybes, taip simboliškai atskirdami Baltijos valstybes nuo Sovietų sąjungos, išreiškdami norą būti laisvais.

Nepuolimo pakto žemėlapis

Mindaugo Ažušilio nuotr.

jos, Estijos ir Rusijos disidentų, tarp kurių buvo ir pats Andrejus Sacharovas.

Jungtinės Tautos ir tarptautinė bendruomenė buvo raginamos išlaisvinti pavergtas Baltijos tautas, paskelbti Molotovo–Ribentropo pakta ir likviduoti jo padarinius – išvesti iš Baltijos valstybių okupacinę kariuomenę.

„Šis moralinis ultimatumas Sovietų Sąjungos vyriausybei gali yra mažiau žinomas. Pirmiausia galbūt todėl, kad jis

yra labai platus dokumentas, ne vieno lapo, ne dviejų lapų, jis buvo paskelbtas antisovietinėje nelegalioje spaudoje. Jis buvo orientuotas į Sovietų Sąjungos vyriausybę ir galbūt plačiau užsienyje jis nepasklido. Bet savo reikšmę jis be abejo nenusileidžia 45 pabaltijiečių memorandumui“, – teigė N. Maslauskienė.

Remdamasis memorandumo argumentais, Europos Parlamentas 1983–ųjų sausio 13–osios dienos rezolucija

pasmerkė Baltijos valstybių okupaciją ir aneksiją bei paragino tarptautinę bendruomenę pripažinti jų teisę į laisvą apsisprendimą.

Patyrinėti „Moralinį ultimatumą“, 45 pabaltijiečių memorandumą ir Lietuvos laisvės lygos vadovų nuotraukas visuomenė gali Lietuvos ypatingojo archyvo KGB dokumentų skaitykloje ir internete.

LRT TV naujienų tarnyba, DELFI.lt ir mūsų inf.

Varėnos apskr. MGB darbuotojas Nečuškinas 1947 m. liepos 22 d. pasiūlė suimti ir Varėnos laikinojoje kardojo kalėjimo kameroje „iki bylos aplinkybių išaiškinimo“ laikyti Šklėrių (Marcinkonių seniūnija) mokyklos vedėją **Petrą Večkį** (iš tikrųjų mokytojas suimtas liepos 20 d.). Pasiūlymui liepos 24 d. pritarė skyriaus viršininkas Ostapenka ir patvirtino pats Varėnos MGB viršininkas Vukolovas; suėmimą liepos 29 d. sankcionavo LTSR VRM karinis prokuroras, justicijos papulkininkis Grinevičius (LYA f. K-1, ap. 58, b. P-9740).

P. Večkys gimęs 1898 m. Šklėriuose. Mokyti pradėjo 1908 m. Ratnyčios liaudies mokykloje, paskui mokėsi Pariečės dviklasėje mokykloje, kurią baigė 1913 m. Viennerius mokslo metus mokslą tęsė 3-jų klasių Druskininkų miesto mokykloje ir nuo 1915 m. mokytojavo gimtajame sodžiuje. Mokslą 1919–1921 m. pratęsė Vilniaus lietuvių mokytojų seminarijoje.

Kaip „Ryto“ draugijos mokytojas P. Večkys dirbo Šklėriuose, Kapiniškiuose, Grūte, Neravuose; 1935–1936 m. kartu buvo ir „Ryto“ skaityklos Neravuose vedėjas. 1939 m. persikėlė į Barčius, tačiau už lietuvišką veiklą okupacinė lenkų valdžia jį uždarė į Kartuz Beriozos koncentracijos stovyklą Vakarų Baltarusijoje; į laisvę išėjo, kai rugsėjo vidury prieš Lenkiją pakilo Tarybų Sąjungos Raudonoji armija. Padirbėjęs Barčiuose, 1941–1943 m. mokytojavo Trakų apskr. Semeliškių valsč. Daugirdiškių kaimo mokykloje ir Vilniaus mokykloje Nr. 29. 1943 m. rudenį susirgo ir tik 1944 m. vasarą parvyko į Šklėrius, kur mokytojavo iki arešto.

Mokytojai – bolševizmo aukos

Tiesa, mokytojas sulaikytas buvo ir anksčiau; pvz., 1946 06 22 jis sėdėjo Marcinkonių laikinojo suėmimo kameroje. Suimtas 1947 m. liepos 20 d. kaip partizanų ryšininkas, kitą dieną P. Večkys jau buvo tardytas; Druskininkuose jį tardė Varėnos MGB vyr. įgaliotinis jaun. leitenantas Skorikovas. Atvežta į Varėną suimtąjį tardė kapitonas Ostapenka. Tardė liepos 24, 25, 26, 27, 31 d. Vilniuje tardymą pratęsė LTSR MGB Tardymo dalies 1 skyriaus vyr. tardytojas Zykovas. Šis saugumietis mokytoją klausinėjo rugpjūčio 15, 16, 19 d., rugsėjo 3, 11 d., spalio 18, 22 d., lapkričio 25, 27 d. Tardomas kaltu neprisipažino. Beje, tardymai paprastai vykdavo naktimis ir jų laiką saugumiečiai fiksuodavo: pvz., 1947 m. rugpjūčio 19 d. tardymas truko nuo 20.30 val. iki 2.20 val., rugsėjo 3 d. – 21 val.–1 val., rugsėjo 11 d. – 21 val.–2.15 val.

Skirtingų tardytojų siūlymuose piršti BK 58 str. punktai keitėsi. Leitenanto Zykovas 1947 m. lapkričio 29 d. pasirašytoje kaltinamojoje išvadoje rašoma, kad P. Večkys padėjęs vokiškiems okupantams – 1941 m. lapkričio mėn. rinkęs maisto produktus vokiečių sargybos batalionui, o 1945 m. užmezgė ryšius su „ginkluotomis gaujomis“, valstiečių susirinkime 1946 m. kalbėjo prieš tarybų valdžios priemones, platino antitarybinius lapelius ir kt. Tardytojas siūlė Ypatingajam pasitarimui suimtąjį nuteisti 10 metų pataisos darbų lagery (spalio 3 d. siūlyti 6 metai).

Ypatingasis pasitarimas 1948 m. sausio 31 d. nuteisė P. Večkį 7 metams, bausmę skaitant nuo 1947 m. liepos 20 d. Kalinys iš VRM Vilniaus kalėjimo Nr. 1 išsiųstas į Karlagą – Karagandos sritį Kazachstane, į Zaryko stotį (vėliau Džezkazgano sr.; atvyko 1948 m. gegužės 10 d.). Po lageryo nuo 1954 m. liepos 20 d. – tremtis Irkutsko sr. Usoljės r. Kultuko kaime. Mat ten 1949 m. kovo 25 d. buvo ištremita mokytojo šeima – žmona Antanina, g. 1897 m., ir dukrelės: Aldona, g. 1933 m., ir Sigutė, g. 1936 m.

Iš specapgvyndinimo P. Večkys paleistas TSRS AT Prezidiumo komisijos 1957 m. gruodžio 25 d. nutarimo pagrindu ir 1958 m. vasario 21 d. išvyko iš Kultuko. Grįžęs į savo kraštą, gyveno Kabečių apyl. Senovės kaime ir rūpinosi reabilitavimu. Pabaltijo karinės apygardos ka-

rimam tribunolui rašė 1958 m. spalio 14 d., 1959 m. rugpjūčio 12 d. – LTSR prokuroro pavaduotojui F. Archipovui, o rugpjūčio 17 d. išsiuntė laišką TSRS generaliniam prokurorui R. Rudenkai ir TSKP CK pirmajam sekretoriui N. Chruščiovui. P. Večkys taip pat norėjo atgauti savo namus ir kitus statinius, sodą, nes buvo nuteistas be turto konfiskavimo. Buv. mokytoją parėmė 10 Šklėrių ir kitų kaimų gyventojų, o tuo tarpu Varėnos r. prokuroras davė sankciją tremtinį iš nuosavų namų iškeldinti.

1960 m. vasario 3 d. P. Večkį dar kartą apklausė LTSR KGB vyr. tardytojas kapitonas Litvinovas. Apklausti keli kiti asmenys. Litvinovas kovo 5 d. pateikė pasiūlymą LTSR prokurorui atšaukti Ypatingojo pasitarimo 1948 01 31 nutarimą ir P. Večkio bylą, remiantis RTFSR BPK 204 str. b p., nutraukti. 1960 m. kovo 14 d. tam pritarė LTSR prokuroras V. Galinaitis, o kovo 16 d. – ir LTSR Aukščiausiosios teismas. Varėnos r. milicijos skyrius su šiuo sprendimu P. Večkį supažindino gegužės 6 d.

Antanina Večkienė ir abi dukterys – Aldona Večkytė–Kartopolceva ir Sigutė Večkytė–Lisenkova – į Lietuvą negrįžo. Pažymėjimas apie tėvo reabilitavimą 1993 m. liepos 29 d. išsiųstas į Kultu-

ką P. Večkio dukrai S. Lisenkovai.

Išvežtas mūsų rajono Tolkūnų mokyklos vedėjas **Adomas Verbickas** su žmona bei dukra. Suimti A. Verbicką 1941 m. birželio 7 d. nusprendė NKVD Alytaus sk. seržantas Pėiolkinas; jo nutarimą birželio 12 d. patvirtino LTSR Valstybės saugumo liaudies komisaras Gladkovas (LYA f. K-1, ap. 58, b. P-10777 ir f. V-5, ap. 1, b. 37731).

Mokytojas gimęs 1892 m. Rudnios bažnytkaimyje. Baigęs gimnazijos 4 klases ir mokytojų kursus. Iš pradžių dirbo Butrimonių valsč. Raižių mokykloje, o nuo 1926 m. rugsėjo 8 d. Tolkūnuose. Priklausė Nedzingės šaulių būriui, nuo 1930 m. – Vilniui vaduoti sąjungai ir buvo jos skyriaus pirmininkas, nuo 1935 m. ėjo Tautininkų sąjungos Tolkūnų apylinkės pirmininko pareigas, buvo Mokytojų sąjungos narys.

Suimtas A. Verbickas nė karto nebuvo apklaustas, o nuvežtas tiesiai į Oneglagą Archangelsko srityje – Pukso stotį Plesecko rajone. Nėbuvo ir nuteistas. Pasak Oneglago Sanitarinio skyriaus 1942 m. birželio 2 d. akto Nr. 1017, A. Verbickas tą dieną 19 val. 20 min. mirė. Jis nuo gegužės 30 d. gydėsi Čornoje ozero gyvenvietės ligininės stacionare. Mirties

priežastis – žarnyno nepaiešinamumas ir smarkiai susilpnėjusi mityba. Tarsi pasityčiojimas iš velionio yra raštas, kad pagal TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaką A. Verbickas 1958 m. gegužės 19 d. iš specapgvyndinimo paleistas.

Nedzingės š. būriui priklausė ir Verbicko žmona Jonė. Ji 1931 m. buvo paskirta komisijos karių kapams Biniūnuose sutvarkyti sekretore.

Nuo vyro ir tėvo atskirtos žmona Jonė Kalanavičiūtė–Verbickienė, g. 1905 m., ir 1927 m. gimusi dukra Birutė gyvenusios Altajaus kr. Slavgorodo mieste. Iš tremties paleistos 1957 m., J. Verbickienė ir Birutė Verbickaitė–Pranculienė į Lietuvą grįžo 1961 m. Gyveno Vilniuje.

J. Verbickienė 1964 m. liepos 3 d. parašė LTSR prokurorui dėl vyro nepagrįsto arešto. Prokuratūra skundą rugpjūčio 24 d. persuntė Lietuvos KGB Tardymo skyriui. Varėnos KGB vyr. leitenantas Dolotovas rugsėjo 22 d. apklausė Tolkūnų gyventojus Petrą Bledą, Kostą Šadzevičių, Zigmą Bledą ir Emilių Tubelevičių bei Miką Grinevičių iš Biniūnų, tačiau nieko priešiško apie tremtinį neišgirdo. Dėl kaltinimo įrodymų stokos A. Verbicko byla 1964 m. rugsėjo 30 d. buvo nutraukta.

Tešynys. Pradžia Nr. 24, 27, 28, 33, 37, 38, 40, 41, 44, 46, 55, 57, 61

Vytautas Valentinas ČESNULIS